

31/11/17
7.35

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університе
імені Володимира Гнатюка
Тернопільська обласна державна адміністрація
Тернопільська обласна рада
Тернопільська міська рада
Тернопільський обласний краєзнавчий музей
Державний архів Тернопільської області
Молодіжне науково-пошукове товариство
«Обереги Тернопільщини»

МАТЕРІАЛИ
III МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«Тернопіль і Тернопілля в історії
та культурі України і світу
(від найдавніших часів –
до сьогодення)»

13–15 вересня 2017 р.
м. Тернопіль

УДК 93
ББК 63

Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)» / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: «Вектор», 2017. 212 с.

Друкується згідно з рішенням Вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка від 24 жовтня 2017 р. (протокол № 3).

У збірнику матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів – до сьогодення)» друкуються оригінальні дослідження, що охоплюють широке коло проблем історії, біографістики, джерелознавства та історіографії, історії культури Тернопілля.

Для науковців, краєзнавців, викладачів, аспірантів та студентів і тих, хто цікавиться історією рідного краю.

Андрій Квін	ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ І СУСПІЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. (ДО 170-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДІЯЧА).....	73
Олег Пилипшин, Сергій Бондаренко	КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА.....	78
Надія Білик	СПОГАДИ ЗЕНОНА КУЗЕЛІ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ.....	81
Леся Костюк	ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ О. КАНДИБОЮ-ОЛЬЖИЧЕМ НА ТЕРНОПІЛЛІ.....	87
Ліля Зігчук	ФРАНЦ КОКОВСЬКИЙ У ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ БЕРЕЖАНШВИНІ КІНЦЯ XIX–XX СТ.	90
Тетяна Ляхманюк	РОЛЬ ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО У ТАСМНОМУ ТОВАРИСТВІ «ГРОМАДА» У ТЕРНОПОЛІ.....	96
Іван Хома	ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СВІТЛА КИРИЛОВА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ ВОСЕНИ 1917 Р.	98
Богдан Чуловський, Олег Пилипшин	РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ БОГДАНОМ ЛЕПКИМ.....	100
Ірина Скакальська	ДЕРЖАВОТВОРЧА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА КОЗУБСЬКОГО.....	103
Ігор Райківський	УРОДЖЕНЕЦЬ ТЕРНОПІЛЛЯ АНТІН ЧЕРНЕЦЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ, КУЛЬТУРНО-ОСВІТНИЙ І ПРОФСПІЛКОВИЙ ДІЯЧ У ГАЛИЧИНІ МІЖВОСННОГО ПЕРІОДУ (1918–1939 РР.).....	107
Ірина Марчук	ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО – УРОДЖЕНЕЦЬ ВЕЛИКОГО ГЛИБОЧКА.....	116
Валерій Полковський	ПЕТРО САВАРИН – БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В КАНАДІ.....	118
Оксана Гомотюк	ВЕЛИКИЙ УКРАЇНЕЦЬ ТА ВЕЛИКИЙ ВЧЕНИЙ У РОЗБУДОВІ НАЦІОНАЛЬНОГО ОСВІТНО-НАУКОВОГО ПРОСТОРУ (ДО 80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА Я.С.КАЛАКУРИ ТА 55-РІЧЧЯ ЙОГО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ).....	121
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТИ ЖИТТЯ КРАЮ.....		127
Наталія Морська	МІСТО КОПИЧИНЦІ: ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПОЧАТКУ XX СТ.....	127
Оксана Бай	ІСТОРІЯ СЕЛА КУПЧИНЦІ.....	129
Богдан Гришока	ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ТОВАРИСТВ У СЕЛІ КРОГУЛЕЦЬ.....	139
Микола Москалюк	СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРЕМЕНЕЦЬКОГО ПОВІТУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	149
Микола Бармак	ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ІЗ ПРОТИПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.....	152
Надія Шкільнюк	ВПОРЯДКУВАННЯ ВУЛИЦЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.....	155
Вітлана Орлик	ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ МІСТА ТЕРНОПОЛЯ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В ЧАСИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	157
Ляга Ревуцька	ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (СЕРПЕНЬ 1914 – ТРАВЕНЬ 1915 РР.).....	163
Італія Лубкович	ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ В XX СТ.....	166

діяльність Зенона Кузеля: автореф. дисер. канд. іст. наук: 07.00.03 – етнологія. Інститут народознавства НАН України. Львів, 2009. 14 с. 9. Папай Т. Зенон Кузель: життя і народознавча творчість. Львів, 2013. 10. Білик Н. Курси українознавства в Берліні (суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля) // Українська освіта у світовому часопросторі: м-ли Другого Міжнародного конгресу, Київ, 25–27 жовтня 2007 р. К., 2007. Кн. 1. С. 10–18. 11. Білик Н. Суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля в Берліні // 35. наук. пр. Ін-ту Науково-дослідного інституту українознавства. К., 2008. Т. XIX. С. 191–197. 12. Білик Н. Зенон Кузель – дослідник // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: м-ли міжнародної наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. Тернопіль, 2007. С. 307–312. 13. Кузель З. Із моїх спогадів про І. Гнатюка. 2-ге вид., доп. Львів, 2011. 814 с. 15. Лист Б. Лепкого до З. Кузеля (від 12.01.1931 р.) // Осн. фонди 1979. С. 391–424. 16. Галик В. Етнографічно-фольклорний колорит і культурне життя Старосамбірщини у дослідженнях Івана Франка // Актуальні питання гуманітарних наук: зб. наук. пр. 2014. Ч. 10. С. 3–4.

Леся Костюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ О. КАНДИБОЮ-ОЛЬЖИЧЕМ НА ТЕРНОПІЛЛІ

У липні 2017 р. наукова громадськість України святкувала 110 років від дня народження видатного діяча. Наукова спадщина цього українського велетня думки набула сьогодні культурі й формуванні основних теорій її розвитку.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі об'єктивного аналізу висвітлити значення О. Кандиби-Ольжича в дослідженні зразків трипільської культури на території Тернопільської області. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: охарактеризувати основні етапи археологічних досліджень вченого на Тернопіллі, провести аналіз результатів цієї діяльності, простежити значення цієї роботи для сучасної історичної науки.

Історіографічний огляд досліджуваної проблеми умовно можна поділити на два періоди: еміграційна література та розвідки кінця ХХ – початку ХХІ ст. Перші дослідження про наукову діяльність вченого, зокрема розвідки Л. Винаря [1], Д. Штогрин [10], були опубліковані в еміграції. Серед сучасних дослідників можна назвати О. Мельник [8].

Важливим, на нашу думку, і багато у чому визначним етапом біографії О. Кандиби-Ольжича стала робота над дослідженням зразків трипільської культури на території нашого краю. Цю діяльність дослідник проводив в рамках співпраці з музеєм НТШ у м. Львові. Підтвердження цієї співпраці знаходимо у листі науковця до Ярослава Пастернака (котрий упродовж 1929–1938 рр. очолював вищезгадану наукову установу): «За порадою професора А. Строщого звертаюся до Вас із великим проханням, бо тема моєї дисертації «Мальована галіцька кераміка», відношення її до сусідніх культур, я хотів би перестудіювати відповідні збірки Галичини» [7, с. арк. 62–63]. Отже, за рекомендацією співробітників музею НТШ вчений провів ряд досліджень на території Поділля, щоб, як пише Я. Пастернак, «особисто ознайомитися з теперішніми праісторичними матеріалами, зокрема з трипільською маляваною керамікою» [1, с. 50].

Над дослідженням трипільської культури працювали як вітчизняні, так і зарубіжні археологи (Т. Пассек, С. Бабіков, В. Даниленко, Л. Залізняк, О. Кандиба-Ольжич та інші), котрі у своїх висновках дійшли щодо її автохтонності.

На початку 20-х рр. ХХ ст. на території Західного Поділля провів пробні розкопки Ю. Полянський. Подальші дослідження проводив О. Кандиба-Ольжич: він працював у двох повітах – Борщівському та Заліщицькому.

Спершу свої дослідження вчений розпочав із підземної печери «Вертеба» (сьогодні с. Більче Золоте, Борщівський район, Тернопільська область). Вже на той час печера вважалася відомою пам'яткою археології, бо в кінці ХІХ – на початку ХХ століття тут проводили розкопки: А. Кіркор (1876 – 1878), Г. Оссовський (1889–1892 рр.), В. Деметрикевич (1898–1904 рр., 1907 р.), Я. Чекановський (1914 р.), К. Журовський [3, с. 34]. Результати їхніх досліджень деякий час зберігалися в палаці князя Сап'єги (з ініціативи котрого і розпочалися розкопки), а згодом були вивезені до Краківського археологічного музею (де їх ґрунтовно вивчав О. Кандиба-Ольжич).

Згідно матеріалів музею, колекція складалася із понад 35 тис. фрагментів кераміки, 300 різних посудин, сотні персоналізованих та зооморфних глиняних фігурок, виробів із глини, шліх посуди, сотні персоналізованих та зооморфних глиняних фігурок, виробів із глини,

кісток, кременю, каменю. Після дослідження цих артефактів О. Кандиба-Ольжич зазначив: «Українська земля дуже багата на пам'ятки давньої культури. Проте вони ще мало досліджені, мало їх шануємо, а головне, зовсім не знайомимо з ними широкі народні верстви. Тим-то цінні пам'ятки старовини руйнуються і гинуть, а наші музеї не можуть рівнятися із чужими. Тут, у книжковому парку, наприкінці минулого століття польські вчені викопали багато пам'яток культури кам'яної доби. Тепер наше народне багатство прикрашає зали Краківського музею Академії мистецтв» [8, с. 1].

Спершу свої проби дослідження молодий вчений проводив у малодосліджених місцях, у так званій «малій залі». Позитивним моментом було те, що вчений для дослідження використовував стратиграфічний метод, за котрим визначав хронологію знахідок і фрагментарно писав історію заселення печери.

Значною знахідкою для молодого науковця стала велика кількість людських залишків у найнижчому культурному шарі «великої брами», котрі були розташовані непослідовно, як і все інше у цьому шарі, перемішані із черепами та брилами каменю. «Можливо, — як згодом стверджував О. Кандиба-Ольжич, — що тут маємо перед собою жертви катастрофи або ворожого наскоку. Бракує і дарів... Найочевидніше, що в печеру сходилися люди лише з великої нужди (у ній і холодно, і вогко, і низько), збирались у великій кількості може, щільно селом, але не надовго. Відомо, що в Більче Золотому відкрито в поміщицькому парку наземне трипільське селище, кераміка якого, ідентична з печерою» [3, с. 35]. Ці нотатки археолога вказували на те, що трипільське поселення справді було на поверхні, а сама печера «Вертеби» — призначалася для поховань та притулку під час небезпеки, і не тільки в трипільські часи, але і пізніше, бо в ній згодом знайдено римські монети (датовані IV ст.).

Зі спогадів місцевої жительки Марії Дараманчук (Перун) про розкопки в печері «Вертеби»: «Пам'ятаю, як працював у нашій гроті молодий вчений на прізвище Кандиба. Був високий на зріст, завжди жартував. Поселився він в отця С. Гребенюка. Зранку брав ключі від гроти у батька і цілий день працював, а ввечері приходив до нас у хату, приносячи назад ключі. Він ніколи не дурався нашої простої селянської їжі. Черепків накопав тоді багато. Довелось йому навіть купити у місцевого сврея-крамаря великі ящики з фанери, куди складав ті черепки. На ящиках писав великими буквами «Обережно, скло» і кудись їх відправляв» [8, с. 2]. Саме тому, у 1997 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей організував наукову конференцію, присвячену 90-річчю від дня народження О. Кандиби-Ольжича, а в селі Більче-Золоте (Борщівський район, Тернопільська область) встановили меморіальну дошку ученому.

За висновками О. Кандиби-Ольжича, «вартість здобутого в печері Вертеби матеріалу в тому, що встановлено його стратиграфією, яка дала змогу поділити старші (раніші) знахідки щодо часу» [3, с. 35]. Таким чином, результат дослідження довів, що трипільська культура є автохтонною (місцевою культурою), й тим самим були відкинуті твердження В. Городшовой та В. Щербаківського про короткотривале перебування трипільських племен та їх появи в Україні із Ірану через територію Малої Азії.

Крім детальних досліджень у печері «Вертеби», вчений провів розкопки у с. Ланівці (Борщівський район Тернопільська область) в урочищах «Лаканці» та «Замчисько». В результаті розкопок відкрито поселення в урочищі «Лаканці» та три — в урочищі «Замчисько» (два у 1928 р., одне в 1929 р.) [9, с. 104].

Слід зазначити, що працювати у с. Ланівці (Борщівський район Тернопільська область) було непросто: у цій місцевості довгий період місцеве населення добувало камінь. Після клопіткої роботи вчений зумів розчистити глинобитні ділянки та детально зафіксував порядок залягання фрагментів обпаленої глини й приблизно реконструював залишки споруди. Крім того, О. Кандиба-Ольжич зібрав чимало зразків мальованої кераміки, крем'яні скребні фрагменти глиняної статуєтки та прийшов до висновку, що розписна кераміка із с. Ланівця має спільні риси із пам'ятками із Городниці над Дністром.

Не менш важливі дослідження О. Кандиба-Ольжич проводив на теренах сіл Козаччина і Стрільківці (Борщівський район Тернопільська область), де теж знаходив окремі фрагменти трипільських поселень (мальовану кераміку, фрагменти стін хат-ліп'янок). Про результати роботи археолога, Ф. Полянський стверджував, що доктор О. Кандиба-Ольжич у с. Козаччина (Борщівський район, Тернопільська область), знайшов поселення датоване періодом трипільської культури (фрагменти кераміки й обпалену глину) [10, с. 103].

Влітку 1929 р. вчений проводив археологічні дослідження у с. Новосілка Костюкова (Заліщицький район Тернопільська область). Так, на полях із назвами «Вікно» і «Петринське» археолог знайшов ряд уламків глиняних посудин трипільського часу [9, с. 93].

Значну наукову цінність мають археологічні дослідження О. Кандиби-Ольжича на території цегельні у м. Заліщиках (Тернопільська область), де від робітників цегельні дізнався про знахідки у кар'єрі глинобитних майданчиків жителів, житлових ям, черепків мальованих посудин, урні з попелом і кісточками, людських і тваринних кісток, а також крем'яних виробів. Під час дослідження археолог виявив мальовані уламки глиняних посудин, крем'яну скребачку та вістря, розкопано дві культурні ями. Про ці знахідки О. Кандиба-Ольжич, зазначав, що у першій ямі, я викопав уламки глиняної обматки, кам'яні плити з слідами сажи і вугілля, тваринні кістки (зуб і череп голови), уламки мальованої кераміки, шлу глиняну посудину на масивній ніжці, багато крем'яних відщепів, уламок кам'яної сокири. У другій ямі, ...я знайшов численні фрагменти посудин, черепашки, кістки тварин, крем'яні вироби і шлу кам'яну сокиру» [9, с. 93].

Щодо мальованої кераміки, зібраної археологом у м. Заліщиках, то зауважимо, що вона була двох видів: одні посудини, оздоблені чорною і червоною фарбами, або одною із них фарбою на білому тлі, а інші – орнаментовані чорною і білою фарбами на червоному тлі. Під час розкопок у Заліщицькій цегельні О. Кандиба-Ольжич отримав важливий матеріал для розробки системи комунікації розвитку мальованої кераміки Трипілья (де були включені й інші населені пункти Тернопільщини) [9, с. 36] (див. табл. 1).

Таблиця 1

Період Б	
Фаза	Касперівці
Фаза	Більче-Золоте
Фаза	Городища
Період А	
Фаза	Заліщики
Група	Заліщики
Група	Шипинці А
Фаза	Незвисько

Отже, як свідчать дані таблиці, енеолітичні поселення на Тернопільщині (у Заліщицькому та Борщівському районах) стали еталонними пам'ятками для виділення О. Кандибою-Ольжичем так званої «заліщицької» та «незвиської» груп у розвитку розпорошеної трипільської кераміки у Західній Україні. Усі, знайдені під час археологічних розвідок матеріали, учений передав до археологічного відділу музею НТШ у м. Львові.

Свої археологічні дослідження О. Кандиба-Ольжич узагальнив у ряді праць, зокрема «Розкопки в Галичині 1928 р.» [4], «Галицька мальована кераміка» [5], «Давня неолітична мальована кераміка Галичини» («Kamenne nástroje neoliticke maliovana keramika Halicii») [6]. У цих розвідках молодий археолог подає класифікацію неолітичної кераміки, аналіз кам'яного знаряддя трипільських племен (поділив їх на 20 груп).

Отже, дослідження О. Кандиби-Ольжича на Тернопільлі фрагментів трипільської культури зробили значний вклад у світову археологічну науку, утвердили давність поселень на території нашої області, увиразнили рівень їхньої культури. Водночас археологічні знахідки ученого розвивали ідею автохтонності трипільців на цих землях, увиразнили локальні особливості культури і побуту кожного поселення.

Список використаних джерел

1. Виняр Л. Наукова діяльність доктора О. Кандиби: Пам'яті доктора О. Кандиби // Український історик. 1994. № 1-4. С. 49-74.
2. Виноградова Н. Трипільське поселення на Дністрі // Археологія. К., 1973. С. 34-41.
3. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі 1928-1929 рр. // Записки НТШ. Львів, 1928. Т. CLIV. С. 33-35.
4. Кандиба О. Розкопки в Галичині 1928 р. // Записки НТШ. Львів, 1929. Т. CLVI. С. 23-27.
5. Кандиба О. Кемієнне Галицька мальована кераміка // Записки НТШ. - Львів, 1929. Т. CLVII. С. 12-16.
6. Kandyba O. Kemienne Galitycka maliovana keramika // Obzor prachistoricky. 1930-1935. R. 9. S. 32-56.
7. Лист О. Кандиби-Ольжича до Я. Пастернака від 29 червня 1928 р. // Центральний державний історичний архів у м. Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2403. Арк. 62-63.
8. Мельник О. «Біжуча спіраль» Олега Ольжича // Українська газета плюс. № 34(133). 8-14.11.2007. URL: http://www.ukrsov.kiev.ua/trypillya/-asset_publisher/xxZ2/content/біжуча-спіраль-олега-ольжича?redirect=http%3A%2F%2Fwww.ukr (дата звернення: 01.09.2017).
9. Спалдина О. Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України: 36 матеріалів міжнар. наук. студентської конференції. Травень, 1997 р. / За ред. д-ра істор. н., проф. Алексієвця М. М. Тернопіль: ТДПУ, 1999. 278 с.
10. Шпигрин Д. Наукова праця О. Кандиби-Ольжича // Новий час. 1959. С. 64-70.